

LUND UNIVERSITY

Adam van Düren

Rydén, Thomas

Published in:
Glimmingehus 500 år

1999

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Rydén, T. (1999). Adam van Düren. I S. Å. Nilsson (Red.), *Glimmingehus 500 år: tretton texter* (s. 75-79). (Skånsk senmedeltid och renässans; Vol. 17). Vetenskaps societeten i Lund.

Total number of authors:
1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

ADAM VAN DÜREN

av THOMAS RYDÉN

FÖRSTA GÅNGEN vi möter stenhuggarmästaren Adam från den lilla staden Düren utanför Köln är i Linköpings domkyrka, dit han kom någon gång mellan 1487 och 1498 för att delta i korets fullbordande. Där har han bidragit med stora delar av skulpturen i det södra korkapellet, bl.a. vapensköldarna på valvribborna med bilder av Kristi pinoredskap – *Arma Christi*. I jämförelse med andra samtida inslag i kyrkan, som de eleganta sakramentshusen, är Adams bidrag grövre i sin formbehandling, ett karaktärsdrag som han håller fast vid.

När arbetet i Linköping var slutfört reste Adam till Danmark, förmodligen på inbjudan av den danske riksmarsken Poul Laxmand. Adams första uppdrag i Danmark blev att smycka karmeliterklostrets kapitelsal i Helsingör samt Glimmingehus åt Jens Holgersen. Åt kung Hans utförde han 1503 en tre meter hög porträttrelief, som tillsammans med ett antal nu försvunna reliefer flankerade trappan upp till ridarsalen på Köpenhamns slott, en s. k. bislagssten (se Andersson och bild s.133).

ARBETEN PÅ LUNDS DOMKYRKA

Mycket snart kom ärkebiskopen i Lund, Birger Gunnarsen, att ta den tyske stenhuggarens tjänster i anspråk för arbeten på stadens domkyrka. Föga anade väl då den unge Adam vilket krävande arbete han tagit sig an. Först gällde det att dränera kryptan där vattnet stod högt över golvet. Brunnens igenslammade avloppsledningar förnyades och leddes ut genom södra gaveln till stadens brunn. Mer än så var egentligen inte nödvändigt för att kryptan skulle kunna tas i bruk, men Birger Gunnarsen hade större planer.

Mitt i kryptans högkor står det första av Adam van Dürens många mästerverk i domkyrkan – Birger Gunnarsens eget gravmonument som fullbordades 1512, sju år före ärkebiskopens död. På tumbans väggar syns två sköldar med Gunnarsens vapen, vars lindträd anspelade på hans födelseort, Lindberg i Halland. På ovensidan vilar ärkebiskopens avbild i helfigur med kräkla och korsstav vid sidan och ett vaktande lejon vid fötterna. På en liten baldakin över huvudet försöker två små figurer frene-

Adam van Düren, stjärnvalv i Linköpings domkyrka. På vapensköldarna syns symboler för Kristi lidande. Foto Ola Terje.

Adam van Düren, slutsten i valv, Linköpings domkyrka. Efter Cnattingius 1970.

Adam van Düren, Maria med Barnet på månskärän. Relief av gotländsk sandsten, inmurad i Frustugans östvägg. Foto Thorsten Persson 1999.

Adam van Düren, brunnskaret i Lunds domkyrkas krypta, detalj med kungen. Foto Bengt Almgren, Lunds Universitets Historiska Museum 1999.

Adam van Düren, brunnskaret i Lunds domkyrkas krypta, detalj med den stora lusen som biter fåret. Foto Bengt Almgren, Lunds Universitets Historiska Museum 1999.

tiskt blåsa liv i elden under ett Laurentiushalster.

Nästa stora skulpturarbete är brunnskaret i kryptans norra del. Det är uppbyggt av fyra stora stenhällar, av vilka tre pryds med intressanta framställningar av något som kan tydas som en samhällskritisk skildring av de fyra stånden. På den östra hällen syns till vänster en kung med krona och spira, till höger därom sitter en köpman på sin stol, med en penningpung i ena handen. Den södra hällen är delad i två bildfält. På ena sidan framträder en borgarhustru med korslagda armar, och på den andra en munk med tonsur; han vänder sig mot kvinnan med en välsignande eller kanske förmanande gest. Längs den övre kanten löper en text, som återkommer på fler ställen. Den melankoliska meningen kom allteftersom tiden gick att få en högst påtaglig innebörd för Adam van Düren, och kanske var det hans valspråk. Det lyder på plattyska och i svensk översättning: *Dat · anbegyn · dat · heft · ein · got · behagen · dat · ende · dat · moet · dn last · / dragin*, dvs. ”Början är lätt gjord, men avslutningen mödosam”. Till vänster har konstnären signerat och daterat sitt verk: *VAN DVRE 1514*.

Den västra hällen upptas av en gigantisk lus, som biter ett stackars får i nacken. Lusen, ordentligt fastkedjad med kätting och hänglås, är en högst påtaglig bild av djävulen och hans anhang som kastar sig över det enfaldiga men oskuldsfulla fåret.

I en sammanställning av alla bilderna på brunnskaret framstår referenser till det medeltida danska samhällets olika kategorier som ett enhetligt tema. Kungen, prästerskapet och borgarna finns representerade utan omsvep på de östra och södra hällarna. Lusen skulle, som en konsekvens, kunna vara en bild av adeln som suger ut de fattiga bönderna. Men vem är det då som talar? Det skulle kunna vara Birger Gunnarsen. Han var själv ofrälse son till en fattig klockare och kom inte särskilt väl överens varken med kung Hans eller med adeln. Det skulle också kunna vara Adam van Düren själv.

Sedan kryptan var iordningställd och brunnskaret färdigt, fortsatte Adam sitt arbete med att åtgärda de skador som uppstått efter 1234 års brand. När man under 1200-talet slog valven i mittskepp och transept hade man nämligen inte räknat med de sättningar, som skulle kunna uppstå i murverket, eftersom yttermurarna inte från början var avsedda att bära valv. Bland annat fick han staga den södra transeptgaveln med en stor, nära tio meter vid strävbåge mot transeptets sydöstra hörn. Ganska högt upp på strävbågens västra sida murade Adam in sin stora relief med bilder av domkyrkans tre förnämsta skyddshelgon – S:t Laurentius, S:ta Maria och domkyrkans grundläggare S:t Knut. Kompositionen är en upprepning av den stora reliefen över

ingångsportalen till Glimmingehus, med figurerna åtskilda och beledsagade av vapensköldar. Vapnen på domkyrkans relief tillhör kung Hans, drottning Christine och ärkebiskop Birger.

Efter Birger Gunnarsens död 1519 följde van Düren med Kristian II till Stockholm. I Storkyrkan högg han den berömda bilden av ålen och lejonet. Denna symboliserar möjligen kungens kamp mot de slippriga och hala stockholmarna, men den skulle också kunna vara en signatur i överensstämmelse med det figuralfabet som utformades av samtida tyska kopparstickare.

Adam van Düren, relief i Lunds domkyrka, södra tvärskeppet. Ursprungligen placerad exteriört, på strävbåge. Foto Bengt Almgren, Lunds Universitets Historiska Museum 1999.

”VAD ÄNDE SKALL DET FÅ”

Adam van Düren, valvkonsol i Lunds domkyrkas norra tvärskepp. Troligen självporträtt.
Foto Lunds Universitets Historiska Museum.

Under sin tid i Stockholm fick Adam bud om att hustrun Birgitte och barnen hade avlidit. Det måste ha varit med tungt sinne som han återvände till Lund för att fullborda sitt sisyfosarbete. Han fortsatte arbetet med norra transeptet. Där slog han ett nytt valv i 1200-talsstil, men med Kristi pinoredskap på valvribborna, som i Linköping och Helsingör. På slutstenen i mitten sitter en sköld med törnekronan och ett blödande hjärta. Sköldbågarna stöttas av fyra konsoler med bilder av korsfästelsen, uppståndelsen, fågel Fenix och en pelikan. Bilderna vilar på kraftfullt skulpterade ansikten. På det ena läses siffrorna 6723, vilket får sin förklaring av året 1524 på det andra. Enligt den tideräkning som grundar sig på uppgifter i Bibeln räknade man med att jorden skapades 5199 år före Kristi födelse. Läger man till 1524 blir summan 6723. Det är således en dubbel datering, en från jordens skapelse och en från Kristi födelse.

Norra transeptgaveln blev delvis ombyggd. På insidan av det stora gavelfönstrets omfattning, precis där bågen börjar, formade van Düren de två konsolstenarna till porträtt av sin hustru Birgitte och sig själv. Absiden kröntes utanpå av en "törnekrona" med tretton taggar, och på absidvalvets takkrön placerades ett mycket säregt huvud av blyplåt som nu finns i Domkyrkomuseet.

Adam van Düren, kolonnbas i Lunds domkyrkas mittskepp. Reliefen med åsnan och inskrifterna kan läsas som ett personligt meddelande.
Foto Bengt Almgren, Lunds Universitets Historiska Museum 1999.

Året därpå reste Adam ännu en strävpelare på södra sidan, om än inte med samma enorma dimensioner som den första. På en särskild sten har han här kommenterat förödelsten efter 1525 års oroligheter: "Då man skrev år 1525, fredagen efter sankt Markus dag, skedde vid Lund en stor jämmer; där blev över 1500 dödsdjutna och slagna; det mände de skånska kvinnorna väl klaga över".

Sista gången vi möter van Düren i domkyrkan har han äntligen hunnit fram till västpartiet. Förmodligen bestod hans arbetsinsats i att reparera tornen, kanske först och främst det södra, där den ständiga klockringningen hade orsakat allvarliga skador i murverket.

Eftersom tornen är rivna finns det idag inga möjligheter att undersöka vilka åtgärder Adam vidtagit, men på baspartiet till den nordvästra halvkolonnen inne i långhuset har han signerat sitt sista arbete i domkyrkan. Det är inte svårt att känna medlidande med den trötte stenhuggaren, som i sitt andliga självporträtt avbildat en åsna som fallit under sitt tunga lass. Att döma av texten på det skynke som täcker åsnan, har van Düren slutligen insett vilken dåre han var som gav sig in i ett renoveringsarbete till synes utan slut: "den må väl en åsna vara, som tager mer på än han kan bära; 1527". På andra sidan av kolonnbasen bereder en liten man den flädda åsnans prydligt uppspända skinn med sin skrapa, och på skinnet är texten *Got help* inristad med runor. Under de båda scenerna står det: "O Herre Gud, vad ände skall det få, då vi ej vill vår skröplighet förstå?"

Om vi jämför texterna med de tidigaste inskriptionerna på brunnskaret, märker vi att van Düren hunnit tillbringa så lång tid i Danmark att han anammat inte bara ett nytt språk, utan även börjat skriva med runor.

1532 utfärdades ett pass för hans återresa till Tyskland.¹

Bokstaven Z, ur figuralfabetet.
Kopparstick av Meister E. S.

